

לאשר תישא הרוח

משה יצחקי

סקירה: חגי רוגני

המשורר המתפעם

על ביאליק אמרו משורר לאומי, על רחל - המשוררת מכנרת. בודלר הוא הפלאנר, המשוטט, נתן זך הוא רומנטיקן מר.

משה יצחקי הוא המשורר המתפעם.

משה יצחקי חוֹנֵה התגלות על כל צעד ושעל. אך אין זו התגלות רבת הוד של אידיאה מופשטת: זו התגלות אינטימית, של עץ או פרח, של הר, של משורר אחר. אצל יצחקי לכל מושא התגלות יש שם. אלתרמן ראה אילן בגשמיו ועצים במלמול עליהם – אידיאות של עצים, עציות טהורה – יצחקי רואה: אלמון, פיקוס, אלת המסטיק, עץ חבוש.

ביאליק ראה פרח-עציץ ואת הפְּרָחִיּוֹת התלושה, הכלואה. יצחקי רואה פרחים בעלי שם: כלנית, סחלב, נימפיאה, אמריליס, בוגנוויליה.

ביאליק ראה ציפורה נחמדת. דוכיפת? טווס זהב? – היינו הך. נתן זך ראה ציפור רבת יופי, ואין יודע אם תוכי או פסיון. מה רואה יצחקי? צופית הוא רואה, נָקָר, קיכלי, צְלוּב-מקור (יש ציפור כזאת). יודע את ההבדל בין תור, יונה וצוצלת. בבוסתן יווני הוא מוצא מורה דרך בדמות נחליאלי צהוב: "נְחֻלְיָאֵלִי צָהָב הוֹלִיכֵנִי לְסִבְךָ עֲצֵי דָעַת" (עמ' 63).

אולי הוא קרוב בכך לאגי משעול, שידעת משהו על שחרור ועל דוכיפת, או ללאה גולדברג, שכתבה על איקליפטוס, אורן, קיקיון, שחוותה התגלות של שיבולת ירוקת עין. בשל הקרבה של שירתה לטבע זיכה אותה אריאל הירשפלד, בעקבות תיאוריה של שילר, בתואר "משוררת נאיבית" (לעומת שלונסקי ואלתרמן, ששירתם היא "סנטימנטלית"). שיריו של יצחקי הם אודות, מזמורי התפעלות. לטבע, לאמנות, לשירה, למשוררים. הוא שר הֶלֶל למאחה הערומה של גויא, מנסק את שפתי השיר של שימבורסקה ואת ידה של אווה ליפסקה (הייתי עד להתרחשות הזאת במציאות הלא-שירית), מתוודה באהבתו לאבשלום של יונה וולך.

חדוות ההשפעה

חוקר הספרות הרולד בלום כתב בספרו "חרדת ההשפעה" (התרגום העברי הופיע ב-2008), על כך שמשוררים מאמצים דמויות-אב של משוררים שקדמו להם: הם כאילו מְנַכְסִים את שירת קודמיהם כדי "לתקן" אותה, לכתוב אותה מחדש בצלמם ובדמותם שלהם, ובכך הם מתנערים מההשפעה וממציאים את עצמם בשירתם. בספרו של יצחקי, כל החלק הראשון, ששמו "בא אל הגבים" מלמד על השיבה למקורות ההשפעה, הוא התכתבות עם משוררים משפיעים. אך נראה שלא חרדת השפעה נמצא כאן אלא חדוות ההשפעה, כאילו חוגג הדובר את נוכחותם בשירתו. לאור התאוריה של בלום נתבונן בשיר "תשרי על כנף ציפור" (עמ' 17), שהמוטו שלו הוא "בעקבות חיים נחמן ביאליק":

בְּאֵלוֹל כְּשֶׁהוּן בָּאוֹת אֶל חִלוּנֵי, קִטְנִטְנוֹת/ מְרַפְּרוֹת, בְּרִגְלֵיהֶן הַעֲדִינֹת מְלַפְּפוֹת/ מִתְחַנְחָנוֹת, לְשׁוֹן
אֶל פִּי הַצּוֹף שׁוֹלְחוֹת, לֹגְמוֹת, מִתְעוֹפְפוֹת, בְּצִיּוֹץ עֲלִיז פּוֹצְחוֹת/ נוֹטָה הַגּוֹף לְעוֹף עִם הַצּוֹפִיּוֹת אֶל
יוֹם חֲדָשׁ, אֶל תְּשַׁרְי בְּטַעַם שֶׁל תְּפוּחַ הַטּוֹבֵל בְּדָבֶשׁ. // בְּאֵלוֹל מִחִלּוֹן נִפְשֵׁי צִפּוֹר יוֹצְאוֹת, לְפָרַח/
לְאֵלְמוֹן, גּוֹפֵי מְצִיץ מְאֻדָּן לֵב פּוֹרַח, עָף/ עַל כְּנָף צוֹפִית...

קשב לשירה, תל-אביב 2011

פרופ' משה יצחקי, ד"ר חגי רוגני, אורנים, המכללה האקדמית לחינוך

ובהמשך :

וּכְשֶׁתָּשׁוּב נִפְשִׁי אֶל חֲדָרֶיהָ לְהַצְטַנֵּף בְּסִתּוֹ / מִי חֲשָׁבוֹן וְדִין, וְלֵב דּוֹאֵב יִתְדַפֵּק בְּשַׁעְרָיו / אֲשֶׁב מוֹל
חֲלוֹנֵי אֲבִיט אֶל הַמְּרַחֵב, הֵנָּה / מֵאֲדָמָה קִשָּׁה שׁוֹב מִגֵּיחַ / פּוֹרֵחַ לוֹ חֶצֶב... (עמ' 17).

ביאליק מוזכר פה קודם כול דרך שירו המוקדם והידוע "אל הציפור", אך גם שיר הילדים "עציץ פרחים"
("מן החלון פרח עציץ") נרמז כאן. ההתדפקות על השער הנעול מוכרת אף היא משירי ביאליק, כמו "ואם
ישאל המלאך" ו"מאחורי השער".

וכיצד "מנכס" יצחקי את הציפור של ביאליק? בעיקר בכך שהוא מסיט את נקודת הכובד של
השיר ממצב הזרות, מתחושת אדם כלוא במקום שאינו מקומו המתגעגע אל מקום בלתי מושג – לחוויית
התבוננות באירוע טבע המתרחש מול חלון הנפתח אל מרחב שאלי חש הדובר שייכות מלאה. העין
המתבוננת היא עינו של צֶפֶר הבוחנת כל פרט. מתגלים לנו מין הציפור (צופית), מין הצמח שאת הצוף שלו
היא יונקת (אלמוץ) וכן תיאור מדויק של מגוון הפעולות של הציפור. כמו הילד בשיר "זהר" מאת ביאליק,
המתנתק כביכול מגופו וממריא עם צפרירי הבוקר, כך גם הדובר בשיר זה חש שנפשו חופשייה לעופף
במרחב הפתוח. הצופיות של יצחקי אינן סמל, הן פרטים במציאות קרובה ומוכרת של אדם הנטוע
במקומו, החווה קרבה ממשית אל הטבע, ונימת הגעגועים שבקולו נמשכת אל היש והמוכר, לא אל הנעלם
והבלתי מושג.

דוגמה נוספת: בשירה הסימבוליסטי של זלדה "שני יסודות" מתנהל מעין דיאלוג בין להבה
וברוש. הנה השיר במלואו :

הִלְקֵבָה אוֹמְרָת לְבְרוֹשׁ / פֶּאֶשֶׁר אֲנִי רוֹאֶה / כִּמְהָ אֶתְּהָ שְׁאֲנָן / כִּמְהָ עוֹטָה גְאוֹן / מִשְׁהוּ בְּתוֹכִי
מִשְׁתוֹלֵל / אֵיךְ אֶפְשֶׁר לְעֵבֵר אֶת הַחַיִּים / הַנוֹרְאִים הָאֵלֶּה / בְּלִי שְׁמֵץ שֶׁל טְרוּף / בְּלִי שְׁמֵץ שֶׁל
רוּחַנִיּוֹת / בְּלִי שְׁמֵץ שֶׁל דְּמִיוֹן / בְּלִי שְׁמֵץ שֶׁל חֲרוּת / בְּגִאָּה עֵתִיקָה וְקוֹדֶרֶת / לוֹ יִכְלְתִי הַיִּיטִי
שׁוֹרְפָת / אֶת הַמְּמָסָד / שְׁשָׁמוּ תְּקוּפוֹת הַשָּׁנָה / וְאֶת הַתְּלוֹת הָאֲרוּחָה שֶׁלְּךָ / בְּאֲדָמָה, בְּאֹוִיר, בְּשֶׁמֶשׁ,
בְּמָטָר וּבְטַל / הַבְּרוֹשׁ שׁוֹתֵק, / הוּא יוֹדֵעַ שְׁיֵשׁ בוֹ טְרוּף / שְׁיֵשׁ בוֹ חֲרוּת / שְׁיֵשׁ בוֹ דְּמִיוֹן / שְׁיֵשׁ בוֹ
רוּחַנִיּוֹת / אֵךְ הַשְּׁלֵהֶבֶת לֹא תִבִּין / הַשְּׁלֵהֶבֶת לֹא תֵאֱמִין.

פירוש ידוע של השיר קושר אותו ליחסים האישיים והשיריים בין זלדה ליונה וולך: וולך היא הלהבה
הבאה בטענות הקשות אל הברוש, זלדה היא הברוש, השותק ומשיב לה בלבו. בשירו "מכתב לזלדה" (עמ'
16) הולך יצחקי בעקבות פירוש זה:

כִּתְבֵּת לְיוֹנָה שְׁהִלְקֵבָה לֹא / תִּבִּין לְעוֹלָם אֶת הַבְּרוֹשׁ / הַבוֹעֵר מִבְּפָנַי. וּפְרִשְׁתִּי / כִּי בְּשׁוֹנָה מִהֶסְנָה
אֶת מְאֻפְלָת, / אֲבָל מִבְּחוּץ נִשְׁאֲרָת מִכֶּף רַגְלִי / עַד רֹאשׁ, בְּרוֹשׁ. אֲצִילָה וְגֵאָה...

אלא שהוא אינו מסתפק בברוש. ידיעת הטבע שלו מושכת אותו לעץ אחר:

בְּעֵצִים, אוֹלֵי הַיָּתֵר כִּמּוֹ פִּיקוֹס [...] כְּמוֹהוּ סוֹדֶקֶת, / מְרִימָה בְּהוֹד אֶת רִצְפַת הַשָּׁמַיִם / מִהֶמְסָד
עַד כְּסֵא הַכְּבוֹד. / וּבְעוֹד הִלְקֵבָה מְאִיכָה הִיכְלוֹת / שְׁרָשֵׁי הָאֹוִיר מְדִלְקִים לָהּ שֵׁם נְרוֹת, / נוֹשְׂאִים לָהּ
כּוֹכָבִים אֶת לָחֶם הַפָּנִים.

מי שמכיר את הפיקוס הבנגלי, יודע ששורשיו אינם חודרים לעומק כי אם מתפשטים במהירות מתחת
לאדמה, סמוך לפני הקרקע, והם מרימים ומעוותים מדרכות ומשטחים מרוצפים. וגם שורשי אוויר יש לעץ
הזה, המשתלשלים מענפיו כלפי מטה, עד שמוצאים אחיזה בקרקע ואז הופכים לגזעים חדשים. אם לא
יקוצצו במועד הם ייפכו עץ בודד לחורשה שלמה. יצחקי בחר בפיקוס בשל שני המאפיינים הללו, וכך יצר
עוד דימויים לשירתה הרליגיוזית של זלדה, בנוסף לדימוי הברוש שמציע השיר המקורי.

ואכן, קל להבין את זיקתו של יצחקי לשירתה של זלדה, שהרי שירתה נמשכה תמיד אל הרליגיוזי.
עיון בספריו הקודמים יגלה את מקורות ההשפעה במקרא, בתלמוד ובמדרש, בסידור התפילה ובפיוט.
בריאיון לרפי וייכרט המצורף לקובץ השירים שלפנינו הוא אומר: "התנ"ך, המדרש והאגדה התלמודיים
ומיתוסים מספרות העולם הם תשתיות היניקה וההשראה העיקרית שלי" (עמ' 117). לכן יהיו אולי מי
שיפתעו לגלות בין הזוכים לשירי הלל רשימה ארוכה של משוררים בני זמננו, וביניהם לאה גולדברג

(ודרכה, בעקיפין, מאיר אריאל), אבות ישורון, חיים גורי, אלה לסקר-שילר, ויסלבה שימבורסקה ואוה ליפסקה הפולניות ואנה בלנדיאנה הרומנייה.

רוחות מן התנ"ך וציפורי העמק

שירי ההתגלות וההתפעמות של יצחקי מופנים, כאמור, גם למושאים אחרים, לא רק למשוררים. פרק שלם בספר ששמו "הלל למכחולם" מתייחס לציירים וליצירותיהם: אנה טיכו, אלי שמיר, הצייר המובהק של עמק יזרעאל, איריס קובליו, שיחד אתה הוציא את ספרו "זמן טרופות" ואחרים. שיר התפעמות אחר נקרא "מדרש יוסף חי" (עמ' 94), אחד משירי מסע השורשים המטלטל ברומניה, שבו מתמודד הדובר עם עברה של משפחתו. כשמתגלה לנגד עיניו בבקתת נופש שבהרי הקרפטים אישה חצי ערומה עטופה במגבת קטנה, הוא חש עצמו כיוסף המתמודד עם הפיתוי של אשת פוטיפר: "ומחשבותי נדדו לאשת פוטיפר שֶאֱחֶזֶה בְּקִתְנֵת/ יוֹסֵף. וְלֹא הִבְהֵר בְּקִתּוּבִים, אִם רַק חֲצֵי תְאֻנֹתוֹ/ וְתֻאֲנֹתָה נֹתְרוּ בְּיָדָה".

עם זאת, כמו גם בספרי שיריו הקודמים, ההתפעמות העזה ביותר בספר זה היא עדיין מהטבע של עמק יזרעאל על כל ברואיו ונופיו, אותם מכיר המשורר היכרות קרובה ואמתית. כבר ראינו דוגמה בשיר "תשרי על כנף ציפור", אך הביטוי השלם ביותר לכך בספר זה הוא בשיר הארוך "קואורדינטות" (עמ' 53). הנה חלקו הראשון של השיר, שהוא חגיגת טבע ונוף עם זכר קדומים, רוחות מן התנ"ך המרחפות יחד עם ציפורי העמק:

כְּצִלּוֹב מִקּוֹר אֲנִי פּוֹרֵשׁ כְּנֵף מִרְגְּלֵי הַתְּבוֹר, / לְרֵב, מִחֶלֶךְ יַחַף עַל גְּבֻעַת הָאוֹב, עֵין דוֹר, / זְמַן שְׂאוֹל עַל
כֵּף גְּבֻעוֹל צֶבֶר, פּוֹרֵץ גְּדֵר, / מוֹלֵי גְבוּלֵי אֲנִי אַחֵר. פְּרוֹת מְתוֹקִים/ דוֹקְרִים לְשׁוֹנֵי, עַל הַשִּׁיחַ נֶעֱשִׂים
בְּאוֹשִׁים. / יוֹנִים, תּוֹרִים וְצוֹצְלוֹת בְּאַרְבַּת בֵּיתֵי הוֹ, הוֹ, / רוּחַ שׁוֹאֲגֵת הַמִּיתָם, שׁוֹרְקֵת בְּהִגִּיתָם, הוֹ,
הוֹ, / הוֹשֵׁעַ מְשׁוּעַ, מְשׁוּהָ נִגְדוֹ, רוּחַ מְעַרְבֶּלֶת קוֹלָם/ כְּמוֹ הִיָּתָה הַמְּפַקֶּרֶת מְפַקֶּדֶת עַל בְּטָחוֹן הַשָּׂדֶה.

כי משה יצחקי הוא מעל לכול משורר של הטבע, של הציפורים, העצים והפרחים ושל העמק שבו בנה את ביתו.